

zekering een alternatief zou kunnen zijn voor de rechtshulp. Daarbij wordt opgemerkt dat de discussie over de verzekering van een opzettelijke fout uiteraard een erg moeilijke discussie is. Dat is minder waar voor verkeersovertredingen en dergelijke zaken, waar de rechtsbijstandsverzekering wel kan, maar veel moeilijker wanneer het over andere delicten gaat. Wanneer naar Engeland gekeken wordt stelt men bijvoorbeeld vast dat de financiering van rechtshulp in strafzaken hoofdzakelijk door de overheid verschaft wordt, die voorziet in de financiering van de bijstand van advocaten vanuit de idee dat de verdachte als zwakke rechtsgebruiker bijstand moet kunnen genieten.

De discussie heeft in ieder geval aangetoond dat enerzijds de verschillende aangehaalde thema's een erg brede waaier van problemen bestrijken, maar anderzijds dat ze ook met elkaar in verband staan omdat bijvoorbeeld kwaliteit van de verdediging onmogelijk kan losgezien worden van de middelen die ter beschikking staan om ze te organiseren.

Jan Fermon*

RUBRIEK STRAFUITVOERING EN JUSTITIËLE HULPVERLENING

Deze rubriektekst bevat een korte neerslag van de workshop 'strafuitvoering en justitiële hulpverlening' die plaatsvond naar aanleiding van de studiedag 30 jaar Panopticon. Het debat werd gevoerd door Sonja Snacken, Wilfried Meyvis, Tom Daems, Luc Robert en Karen Verpoest en werd opgebouwd rond vijf stellingen die een aantal knelpunten uit 30 jaar strafuitvoeringsbeleid onder de aandacht brachten. Elk panellid leidde één stelling in, waarna er ruimte was voor reactie van de andere panelleden en opmerkingen, vragen en nuanceringen uit het publiek. Wegens tijdsgebrek werd uiteindelijk slechts over drie stellingen gediscussieerd.

* Advocaat

Stelling 1: Enkel met een reductionistisch strafbeleid kunnen we de overbevolkingsproblematiek aanpakken.

De panelleden zijn het eens met deze stelling en zijn ervan overtuigd dat de overbevolking binnen de gevangensystemen slechts succesvol kan worden verholpen als men de mechanismen die erachter schuilgaan, aanpakt. Om de overbevolkingsproblematiek op te lossen, is het van belang om de instroom te verminderen en de uitstroom te verhogen. Zolang men immers niets doet aan het water dat stroomt, blijft het dweilen met de kraan open.

In België heeft men de voorbije 30 jaar binnen het politieke discours wel verschillende teksten gewijd aan en gepleit voor een reductionistisch strafbeleid maar in de praktijk werd al die tijd eigenlijk een dualistisch strafbeleid gevoerd. Het arsenaal aan alternatieve maatregelen werd uitgebreid en nieuwe alternatieven werden ingevoerd, maar van een scepticisme ten aanzien van het gebruik van de vrijheidsstraf, wat de eerste voorwaarde is voor een reductionistisch beleid, is in België nooit sprake geweest. Meer nog, de primordiale plaats van de vrijheidsstraf in onze samenleving werd al die tijd niet in vraag gesteld: de strafmaat voor bepaalde misdrijven werd opgetrokken, bij de bestraffing van nieuwe fenomenen werd de vrijheidsstraf vaak als meest adequate reactie beschouwd en ook in het strafwetboek staat de vrijheidsberoving nog altijd als belangrijkste sanctie ingeschreven. Voor magistraten blijkt het bovendien ook niet eenvoudig om alternatieve sancties op te leggen: zij krijgen weinig instructies over hoe zij dienen om te gaan met deze alternatieven en voor wie deze bedoeld zijn. Daar aan het opleggen van alternatieve sancties vaak vele voorwaarden en eisen worden gesteld, is het voor magistraten bovendien structureel vaak gemakkelijker om een gevangenisstraf op te leggen.

De panelleden geven echter wel aan dat het voeren van een reductionistisch beleid geen evidentie is en er geen pasklare antwoorden klaar liggen. Reductionisme is een oefening die telkens opnieuw moet worden gemaakt. Telkens opnieuw moet worden nagegaan met welke criminaliteitsfenomenen justitie wordt geconfron-

teerd en hoe voor die fenomenen, voor die delinquenten, een andere oplossing dan de loutere gevangenisstraf kan worden gevonden. Zo waren 30 jaar geleden vooral de landlopers en vreemdelingen zonder verblijfsvergunning het heikele punt, en zijn dit nu het grote aantal voorlopig gehechten, de seksuele delinquenten en de vreemdelingen die weinig of geen banden hebben met België. Waarom bijvoorbeeld niet voor de seksuele delinquenten een verplichte behandeling opleggen i.p.v. hen op te sluiten in de gevangenis? Ook voor vreemdelingen die nu in grote getale in voorlopige hechtenis worden geplaatst, lijken, als we over de grenzen kijken, andere oplossingen mogelijk, zoals het opleggen van een borgsom die aangepast wordt aan de middelen van de verdachte.

Dat de overbevolkingsproblematiek in de Belgische gevangenissen echter dermate precair is en oplossingen zich opdringen, staat buiten kijf. De expansionistische maatregelen die nu worden genomen, zoals de huur van bijkomende cellen in het buitenland, kunnen op korte termijn dan ook eventueel een oplossing bieden voor de menonwaardige detentieomstandigheden.

Hierbij wordt wel de opmerking gemaakt dat deze maatregelen slechts als tijdelijke maatregelen mogen worden ingevoerd en het grotere plaatje, het streven naar een reductionistisch beleid hierbij nooit uit het oog mag worden verloren.

Hoewel alle panelleden het eens zijn met de ideeën achter het reductionisme, de uitgangspunten en de empirische basis waarop het reductionisme wordt uitgebouwd, wordt, wat het begrip reductionisme betreft, wel de bedenking gemaakt dat dit vaak, ook in internationale debatten, negatief geladen is en in negatieve termen wordt uitgedrukt en omschreven. Termen als 'effectiviteit' en 'constructief sanctioneren' worden daarbij zelden in de mond genomen terwijl het net van groot belang is dat er een positief wervend verhaal wordt verteld en een publieke filosofie wordt uitgewerkt, die de buitenwereld warm kan maken voor een thema als reductionisme en een voedingsbodem kan creëren bij het grote publiek.

Stelling 2: Het is een gemiste kans dat ervaringen van gedetineerden en andere rechtstreeks betrokkenen (zoals ex-gedetineerden, partners, familie en vrienden) niet worden betrokken bij het uitstippelen van het Belgische beleid inzake strafuitvoering.

Hoewel ervaringkennis vandaag de dag zeer belangrijk is geworden, ook bij de aanpak van sociale problemen zoals onder meer armoede en drugs, blijkt bij het uitstippelen van het strafuitvoeringsbeleid de (ex)-gedetineerde amper een stem te hebben.

In andere landen maakt men veel meer gebruik van de kennis van (ex)-gedetineerden in debat, wetenschap en beleid. In Canada bijvoorbeeld werd het project Linc (long-term inmates now in the community) opgericht, waarbij ex-gedetineerden in de gevangenis de re-integratie van andere gedetineerden helpen voorbereiden, hen opvolgen na hun invrijheidstelling en bijstaan met raad en daad vanuit hun eigen ervaringskennis. Men kan zich de vraag stellen waarom in België de (ex)-gedetineerde geen stem kreeg in bijvoorbeeld de voorbereidende werkzaamheden van de Basiswet en de Wet externe rechtspositie ondanks het feit dat het in rekening brengen van deze ervaring kan bijdragen tot een grotere legitimiteit van het beleid.

Het gebrek aan overlegstructuren wordt hierbij als één van de grote oorzaak beschouwd. In België zijn geen structuren voorhanden die toelaten om in overleg te treden met de gedetineerden en hen te betrekken bij het uitstippelen van het beleid. Dit werd onder meer duidelijk bij de voorbereidingen van de Basiswet. Eén van de eerste taken van de commissie Dupont was om de proeve van voorontwerp die door Dupont werd gemaakt aan alle betrokkenen voor te leggen en met hen in communicatie te treden. Meteen bleek de commissie problemen te hebben om gedetineerden te contacteren aangezien er geen overlegstructuren bestonden. Het enige wat de commissie Dupont kon doen en wat ze ook heeft gedaan, was mensen contacteren die veel ervaring hadden met het gevangeniswezen en heel veel gesprekken hadden gehad met gedetineerden en voor hun belangen opkwamen. Door het invoeren van overlegstructuren als één van de

basisprincipes in de Basiswet zou aan dit euvel in de toekomst mee verholpen moeten worden. Hierbij wordt echter meteen de kanttekening geplaatst dat overlegstructuren slechts zin hebben als de politieke wil aanwezig is om gedetineerden te betrekken in het beleid en dat deze politieke wil vaak ontbreekt omdat men meer en meer aansluiting zoekt en vindt bij de slachtofferbeweging, eerder dan dat er interesse is in wat de gedetineerden zelf zouden willen. Bovendien, zelfs als de politieke wil er is, is het niet eenvoudig om gedetineerden aanvaard te zien als volwassen gesprekpartners op beleidsniveau. Daarnaast is ook het betrekken van ex-gedetineerden niet evident want velen onder hen willen niet langer met het verleden worden geconfronteerd eenmaal ze de gevangenis hebben verlaten. Personen die een bemiddelingsfunctie uitoefenen tussen (ex)-gedetineerden en de beleidsmakers en die een vertaalslag van hun verhalen maken naar het beleid toe, zullen dus sowieso noodzakelijk blijven.

Op microniveau, binnen de muren van de gevangenis, lijkt het betrekken van de gedetineerde, zeker voor wat betreft de Vlaamse gevangenis, beter te werken. In elke Vlaamse gevangenis zijn er heel wat activiteiten gericht op het horen van de gedetineerde over zijn visie op de detentiesituatie, op de toekomst, op zijn medegedetineerden, op zijn familie, op wat hij nodig acht tijdens de detentie en daarna. Heel wat groeps- of individuele activiteiten zijn er net op gericht om de eigen visie van gedetineerden en hun perceptie op bepaalde zaken te vernemen zodat er rekening mee kan worden gehouden in het opmaken van het individueel en collectief traject. Dit systeem vertalen naar macroniveau blijkt ondermeer omwille van de hierboven aangehaalde bedenkingen echter geen sinecure.

Stelling 3: Van gedetineerden die de gevangenis willen verlaten, verwachten we niet enkel conformiteit aan de wet maar ook een emotionele conformiteit. Dit laatste stelt té hoge verwachtingen aan gedetineerden.

Onze maatschappij lijkt van gedetineerden meer en meer te verwachten dat ze over voldoende inlevingsvermogen en adequate emotionele vaardigheden beschikken om zich het lijden van

het eigen of andere slachtoffers in te beelden en daarnaar te handelen. Zo niet schort er wat aan de verwachte houding en moet er bijgeschaafd worden. Dit uit zich niet enkel in bekende discussies rond herstelrecht en de restorative justice, maar gaat ook ruimer en openbaart zich bijvoorbeeld ook in de reacties van advocaten die na een proces stellen dat ze blij zijn met een bepaalde strafmaat omdat de slachtoffers zich nu beter voelen en een bepaald hoofdstuk kunnen gaan afsluiten. Door de panelleden wordt deze ontwikkeling geduid met de term 'morele inkeer nieuwe stijl'.

Gelet op het feit dat een groot deel van de gedetineerden uit de zwakste socio-economische lagen van de bevolking komt, kan men zich echter afvragen of het wel realistisch is om dergelijke hoge verwachtingen te stellen aan de gedetineerdenpopulatie.

Deze stelling blijkt meteen ook de voedingsbodem voor een discussie rond de rol van de Vlaamse Gemeenschap en de opdracht van het welzijnswerk zoals omschreven in het Gezamenlijk Bijkomend Implementatieplan Justitie - Vlaamse Gemeenschap. Daarin wordt gesteld dat de Vlaamse Gemeenschap wil bijdragen aan een 'actieve responsabilisering van de gedetineerde' zodat deze beter zou omgaan met het delict en met de schade die hij heeft veroorzaakt. Volgens de Vlaamse Gemeenschap moet deze actieve responsabilisering niet worden geïnterpreteerd in de zin van verantwoordelijk stellen maar wel in de zin van verantwoordelijk houden en als verantwoordelijk en bekwaam aanschouwen om de eigen situatie te overdenken, daarmee aan de slag te gaan en er terug grip op te krijgen. Andere panelleden zien hierin echter een inbreuk op het recht op maatschappelijke hulp - en dienstverlening, nu dit afhankelijk wordt gemaakt van de juiste houding en juiste responsabilisering van de gedetineerde. Bovendien schuilt volgens hen hierin het gevaar op een dubbele bestraffing: indien hij zich niet verantwoordelijk gedraagt en zich niet de juiste houding weet aan te meten, dreigt de gedetineerde naast een gevangenisstraf ook bepaalde voordelen te verliezen of niet langer in aanmerking te komen voor een vervroegde invrijheidstelling.

De panelleden zijn het erover eens dat het legitiem is van de samenleving om in ruil voor de niet-uitvoering van een deel van de gevangenisstraf een bepaalde inspanning of prestatie van de gedetineerde te verwachten. Men kan zich echter de vraag stellen hoe een gedetineerde precies dient te denken over het delict dat hij pleegde en vanaf wanneer hij de juiste houding aanneemt ten aanzien van de slachtoffers en de samenleving. Het is niet zo dat er geen aandacht mag zijn voor het slachtoffer, maar er moet wel worden vermeden dat dit in een dwingende context wordt geplaatst.

Hierbij aansluitend wordt de opmerking gemaakt dat eenmaal aspecten als 'de houding ten aanzien van het slachtoffer' mee in rekening worden genomen bij de beslissing rond een vervroegde invrijheidstelling, het risico bestaat dat de emotionele conformiteit een berekende conformiteit wordt. Door het verankeren van dergelijke verwachtingen in de wetgeving weet men nooit meer of en welke houding van de gedetineerde authentiek is.

Karen Verpoest*

RUBRIEK RECHT EN GEESTELIJKE GEZONDHEIDSZORG

Op het jubileumcongres mocht uiteraard het thema recht en geestelijke gezondheidszorg niet ontbreken. In de derde workshop sessie van de dag werd hier, onder leiding van Prof. Freya Vander Laenen, verder op ingegaan. Het panel bestond uit Prof. Dr. Em. Joris Casselman, Prof. Dr. Em. Paul Cosyns, juriste Katrien Hanouille van de K.U.L. en criminoloog Jan Klerkx van het centrum geestelijke gezondheidszorg Vagga te Antwerpen.

De workshop was opgebouwd aan de hand van vier topics. Een eerste topic behandelde de verhouding tussen de reguliere en de forensische

geestelijke gezondheidszorg. Jan Klerkx schetste de geschiedenis van de populatie gerechtscliënten binnen de centra geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen met onder meer de oprichting van forensische teams in 1997. Wat opvalt binnen deze geschiedenis is dat gerechtscliënten vaak worden doorverwezen vanuit andere centra naar equipes die zich er specifiek op richten. We konden dus vaststellen dat wanneer een specifieke werking wordt opgestart, er een initiële reflex was vanuit andere reguliere werkingen om forensische cliënten te verwijzen naar de nieuwe initiatieven. Naarmate deze teams langer bestonden, leek deze beweging opnieuw af te nemen en zagen we dat de doorverwijzingen werden beperkt. Prof. Cosyns en Prof. Casselman sloten hierbij aan door te melden dat de vorming van een forensisch circuit een positieve evolutie is, maar dat we waakzaam dienen te zijn dat doorstroming vanuit de forensische naar de reguliere geestelijke gezondheidszorg blijft bestaan. Forensische units, ook de hoogbeveiligde settings voor geïnterneerden die in Antwerpen en Gent gebouwd worden, zouden cliënten moeten kunnen blijven doorverwijzen naar de reguliere settings, zowel ambulante als residentiële, wanneer dit mogelijk is. Men zal dus vanuit deze hoogbeveiligde instellingen een liaisonfunctie dienen te ontwikkelen om de overstap van gerechtscliënten naar de reguliere zorg en in het bijzonder naar de ambulante zorg, te kunnen garanderen. Een snelle verzadiging van deze settings lijkt het gevolg van deze tendens te worden, een probleem waarmee de projecten medium-security in Zelzate, Rekem en Bierbeek vandaag geconfronteerd worden. Als reactie hierop merken we de laatste jaren steeds meer een trend van bewust trajectmatig denken, zowel van overheidswege (uitbouw van de medium-security settings met forensische psychiatrisch verzorgingstehuizen, forensisch beschut wonen en outreachment-projecten) als op de werkvloer in de gevangenissen en psychiatrische ziekenhuizen.

Daarnaast stelt men luidop de vraag of de ambulante sector voldoende voorbereid is om deze doorstroming aan te kunnen, vooral omwille van de soms beperkte capaciteit van de centra en

* Assistente, Vakgroep Strafrecht en Criminologie (IRCP), Universiteit Gent